

GOSPIN KULT NA OTOKU VISU U SVJETLU HRVATSKE TRADICIJSKE KULTURE

UDK: 2-533-312.47(210.7Vis):001.891“2018/2020“

Primljeno: 14. listopada 2020.

Izvorni znanstveni rad

PETRA BOŽANIĆ

Filozofski fakultet u Splitu

Poljička cesta 35

21000 Split, HR

petboz@ffst.hr

Iako je fenomen Gospina kulta snažan u hrvatskoj kršćanskoj i maritimnoj baštini, njegova afirmiranost na otoku Visu ostala je u sjeni ostalih marioloških istraživanja. Cilj je ovoga rada obuhvatom povijesnih vrela i terenskoga istraživanja provedenoga od 2018. do 2020. godine analizirati pojavnosti marijanskoga kulta na otoku Visu u etnološkome i kulturno-antropološkome kontekstu kako bi se rekogniscirao Gospin kult na viškome području čime će se utvrditi stoljetna dinamična ukorijenjenost Gospina kulta na otoku Visu namećući se kao neizostavna i vrijedna sastavnica hrvatske kulturne baštine.

Ključne riječi: Gospa, kulturna baština, otok Vis, tradicija

*Ako ima otok,
te se može nazvati
„stanom Gospinim“,
a to za cijelo [sic]
moramo Vis tako prozvati.¹*

---

1 Jakov Stipetić: *Čudotvorna Gospa Velogopolja*. Glasnik Presvetoga Srca Isusova, Zagreb VIII/1899., 100.

UVOD²

Hrvatski se narod od početaka prihvatanja kršćanstva susretao s likom Blažene Djevice Marije razvijajući odnos duboka štovanja i stamene vjere što je uvjetovalo dinamičan razvoj marijanskoga kulta u Hrvatskoj³ u kojoj se nalazi više od tisuću crkava posvećenih upravo Gospi,⁴ a mnogobrojni primjeri sakralne umjetnosti poput posvećenih svetišta, slika i kipova te pučke pobožnosti u obliku običaja, vjerovanja i povijesnih predaja svjedoče o kontinuiranom kultiviranju štovanja Majke Božje stvarajući riznicu duhovne i materijalne baštine koja se obogaćivala iz stoljeća u stoljeće trajajući od pokrštenja do danas.⁵ Udivljenost Bogorodicom posebno se očitovala u burnim i nestabilnim vremenima ratova i pošasti kada nastaju zapisi o Gospinim ukazanjima i čudesima čime jača pojava zavjetnih hodočašća i izražavanja zahvalnosti prinošenjem darova, što je krijeplilo snagu okupljene zajednice.⁶ Tematika Gospina kulta sve se češće analizira i interpretira ne samo u biblijsko-teološkome, moralno-didaktičkome ili povijesnoumjetničkome kontekstu, već i kao dio kulturološkoga, društvenoga i etnografskoga identiteta hrvatske zavičajne baštine.⁷

Pojavnost Bogorodičina kulta na području čitave istočne obale Jadranskoga mora predstavlja istaknut fenomen uključujući svetišta od Rovinja i Pule do Dubrovnika i Boke Kotorske s izrazitim taumaturškim djelovanjem i tradicijom hodočašća⁸ te implementacijom Gospina lika u svakodnevni život čime je posvjedočena njezina važnost za stanovnike hrvatskoga priobalja.⁹

2 Velika hvala don Toniju Avianiju i don Ivici Huljevu na rasvjetljavanju teme ovoga rada, pomoći oko potrage za literaturom i arhivskim zapisima Župe Svetoga Nikole u Komizi, Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Podselju te Biskupskoga i Kaptolskoga arhiva u Hvaru.

3 Ante Katalinić: *Dinamičko-ritmički uspon hrvatskoga marijanskog kulta*. Crkva u svijetu, Split XI/1976. br. 3, 270.

4 Joško Belamarić: *Marijanska svetišta na dalmatinskoj obali u srednjem vijeku i u rano modernu doba*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split XLIII/2017. br. 1, 235.

5 Eduard Peričić: *Bogorodica u hrvatskim svetištima i diplomatskim spomenicima (XII.-XVI. st.)*. Bogoslovska smotra, Zagreb LVIII/1988. br. 1, 1.

6 Zrinka Novak: *Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj jadranskoj obali u razvijenoj i kasnoj srednjem vijeku*. *Croatia Christiana periodica*. Zagreb XXXV/2011. br. 67, 2.

7 Ivana Prijatelj-Pavičić: *Kroz Marijin ružičnjak: zapadna marijanska ikonografija u dalmatinske slikarstvu od 14. do 18. st*. Split 1998. 9.

8 Belamarić: *Marijanska svetišta*, 234.

9 Novak: *Utjecaj kulta*, 3.

Iako je Gospin kult ukorijenjen u hrvatskoj kršćanskoj tradicijskoj kulturi i maritimnoj baštini, njegova pojava na otoku Visu, koji svojom marijanskom tradicijom predstavlja bogatu riznicu kulturnoga nasljeđa, nije odveć sustavno zabilježena u kontekstu marioloških proučavanja. Stoga cilj je ovoga rada, analizom povijesnih i arhivskih vrela i provedenim terenskim istraživanjem na otoku Visu od 2018. do 2020. godine, prikazati te interpretirati zastupljenost i oblike marijanskoga kulta na otoku Visu u etnološkome kontekstu pri čemu će se metodama deskriptivne i eksplikativne analize zabilježenih povijesnih predaja i legendi, običaja, ophoda, obreda i vjerovanja, pučkih pjesama i ostalih kulturoloških fenomena rekognoscirati Gospin kult na otoku Visu čime će se dobiti cjelovitija slika Gospina štovanja u svjetlu hrvatske tradicijske kulture.

Sakralna umjetnost predstavlja dragocjen fundus za praćenje dinamike nastajanja, recepcije i održavanja marijansko-mariološkoga toposa.¹⁰ Primjerice, u Komiži se na pročelju nekadašnje patricijske palače Antonija Zanchija, poznatije kao *Zonkotov palac*, nalazi mramorni Gospin kip s Djetetom iz 17. stoljeća, što predstavlja kuriozitet jer se takva vrsta kipa ne nalazi u sakralnome, već profanome objektu¹¹ svjedočeci tako važnost lika Blažene Djevice Marije za komiško, ali i cjelokupno viško područje. Na Biševu, otočiću komiškoga akvatorija, pronađena je jedna od najstarijih ikona Bogorodice s Djetetom, poznatija kao *Biševska Gospa* ili *Biševska Madonna*, iz 13. stoljeća, kao djelo venecijanskih majstora, a danas se nalazi u hvarskoj katedrali čuvajući kult Gospe od Karmena (Karmela) gdje se štovala kao relikvija u kapeli Svete Marije *de buce* čuvajući spomen na biševsko podrijetlo.¹²

Na otoku Visu nalazi se šest crkava posvećenih Blaženoj Djevici Mariji: crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije (crkva Gospe od Veloga Sela) u Podselju, crkva Navještenja Blažene Djevice Marije (crkva Gospe Gusarice) i crkva Gospe od Sedam Žalosti u Komiži, crkva Rođenja Blažene Djevice Marije u Ženi Glavi (Podšpilje), crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije (crkva Gospe Spilice) u Visu te crkva Gospe od Planice u Kostirni. Dedicacija crkava Gospi najrazvidniji je identifikator marijanske pobožnosti određenoga kraja

10 Prijatelj-Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 9.

11 Damir Tulić: „*Zonkotova Gospa*“ – nepoznato djelo Giovannia Bonazze u Komiži na Visu. Radovi Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb 2011. br. 35, 131.

12 Belamarić: *Marijanska svetišta*, 244.

ili naroda,¹³ stoga je već prema tome kriteriju na nevelikome području otoka Visa, površine svega devedeset kilometara kvadratnih, prisutna snažna usmjerenost Mariji.

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u gradu Visu u narodu je poznata kao Gospa Spilica zbog prirodnih udubina nalik na špilje koje su se nalazile na zemljištu na kojemu je sagrađena u 16. stoljeću kada su odbjegli stanovnici Veloga Sela na ruševinama nekadašnje antičke Isse naselili područje današnjega Visa.¹⁴ Crkva Gospe od Sedam Žalosti nalazi se u Komiži te je najnovija od komiških crkava zbog čega je među mještanima poznatija kao *Nova crkva*. Crkva Gospe od Planice posvećena je Marijinu pohodu Elizabeti u planinu, specifična zbog svojega kružnog tlocrta.¹⁵ U crkvi se čuva slika koja prikazuje Marijino pohođenje Elizabeti, no s njezine druge strane pronađena je iznimno stara zavjetna slika koja prikazuje bijeg Svete obitelji u Egipat, a otočanima je bila toliko važna da su je i nakon posvećenja crkve Pohođenju zadržali.¹⁶ Crkva Rođenja Blažene Djevice Marije nalazi se u Ženi Glavi u Podšpilju.

Za crkvu Gospe od Veloga Sela u Podselsju i crkvu Gospe Gusarice u Komiži vezuju se povijesne predaje s potvrdom u povijesnim zapisima, stoga će o njima biti riječ u nastavku.

POVIJESNE PREDAJE

GOSPA OD VELOGA SELA

Gospino se svetište na Visu odnosi na crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije, poznatiju kao Gospa od Veloga Sela, smještenu u Velome Polju, točnije Podselsju, i nastalu na ruševinama nekadašnjega Velog Sela.¹⁷ Marijanskim je svetištem Hvarske biskupije proglašeno 1931. godine, a najstariji dio crkve,

13 Peričić: *Bogorodica*, 390.

14 Cvito Fisković: *Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split XVII/1968. br. 1, 98.

15 Isto, 135.

16 Kazivao don Toni Aviani u Komiži, 2. studenog 2020.

17 Usp. Petar Lubina: *Marijanska Hrvatska. Gospina svetište među Hrvatima*. Marija. Split 1995. 327–329; Ante Piteša: *Istraživanja srednjovjekovnih lokaliteta kod crkve sv. Nikole u Dolu i sv. Marije u Poselju (Velom Selu) na otoku Visu*. Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split XCVIII/2005. br. 1, 224.

nekadašnja crkva svete Margarite, datira iz 14. stoljeća.¹⁸ Predaja o lokalitetu crkve govori kako su Višani, našavši čudotvornu Gospinu sliku, istu željeli odnijeti u Vis, međutim slika se čudom vratila u Velo Selo te je ondje sagrađena crkva.¹⁹ Iznad oltara nalazi se reljef Bogorodice s Djetetom anonimnog talijanskog autora svjedočeći o povezanosti zapadne kulture i Dalmacije.²⁰ Reljef je urešen srebrnom srdelom duljine dvadeset i pet centimetara, prema srdeli ulovljenoj u noći osmoga ožujka 1868. godine, u čijem je podnožju natpis koji svjedoči o zavjetnome daru ribara za povoljan ulov i mirno more.²¹ Prema predaji, sedam je godina na Visu vladala velika nestašica srdele, otočke hraniteljice, pa su se ribari zavjetovali svojoj pomoćnici, Gospi od Veloga Sela. Gospa im je ukazala milost i ulov je bio bogat s nesvakidašnje velikom srdelom, stoga su kao zahvalu u srebru odlili srdelin lik i prinijeli ga Gospi.²²

Gospa od Veloga Sela u više se navrata, prema predaji, iskazala kao pomoćnica malenih, ribara i težaka. Gospa je Višane zaštitila od bolesti i čuvala usjeve od skakavaca i suše. Naime, 1875. godine na otoku Visu vladala je najezda skakavaca koji su uništili sva polja, stoga su se Višani utekli svojoj Zaštitnici priredivši procesiju s čudotvornom slikom kada je za njezina blagoslova na brdu Čunkovica roj skakavaca preletio brdo pretvorivši se u crni oblak i pavši u more.²³ Slična je predaja zabilježena u Kaštel Kambelovcu 1910. godine kada je crv napao polja, a spas donijela Gospa od Kruga, ali i u Slivnu Ravnom s Gospom na Gradu te u Slavonskome Kobašu s Gospom Kloštarskom.²⁴

Godine 1889. i 1890. na Visu je vladala epidemija tifusa kada su Višani postom, procesijom i svesrdnim molitvama nakon osam dana isprosilili milost nestanka bolesti.²⁵ U hrvatskome je narodu Marija štovana kao zdravlje bolesnih, stoga su poznate i ostale predaje njezine pomoći od različitih pošasti,

---

18 Isto.

19 Stipetić: *Čudotvorna Gospa*, 101.

20 Samo Štefanac: *O terakotnom reljefu Gospe s Djetetom s otoka Visa*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split XXXII/1992. br. 1, 442.

21 Usp. Andrija Vojko Mardešić: *Povijesna zrnca o otocima Viškog arhipelaga, Knjiga II*. Komiža, Vis 2001. 68.

22 Kazivao Ivan Sviličić u Ženi Glavi, 25. svibnja 2018.

23 Juraj Dorotić: *Svetište Blažene Gospe u Velomselu na otoku Visu, Majka Božja*. Spomen list prigodom proslave 1500. godišnjice općeg sabora u Efezu, Hvar 1931., 4.

24 Usp. Ante Crnica: *Hrvati i Marija: nacrt djela Gospina Hrvatska*. Zagreb 1953. 183.

25 Dorotić: *Svetište*, 4.

primjerice kako je Gospa od Zdravlja čuvala Split od raznih bolesti, zatim se slične predaje bilježe u Zadru, Šibeniku, Krku, Korčuli i Hvaru.²⁶ Nadalje, 1905. godine u čitavoj je Dalmaciji, pa tako i na Visu, vladala velika suša. Višani su se opet obratili Gospi od Veloga Sela s postom i procesijom, a kada je procesija izašla iz svetišta pojavio se maleni oblak koji se širio i za vrijeme blagoslova čudotvorne slike počela je padati obilna kiša koja je napojila zemlju i napunila sve zdence vodom.²⁷

Predaje o Gospinoj pomoći za vrijeme suše pronalazimo i u ostalim dalmatinskim marijanskim svetištima, primjerice na Zlarinu, Murteru, Šolti, Hvaru, u Zadru i Sinju, ali i u unutrašnjosti, primjerice u Hrvatskome zagorju.²⁸ Vidljivo je kako su se otočani Gospi utjecali za vrijeme oluje ili kako bi zaštitili svoje vinograde pučkim molitvama s apotropejskim i panspermijskim funkcijama te je od davnina prisutan devocionalni oblik hodočašća kojim se na poseban način izražavala privrženost Gospi pri čemu se kontinuirano razvijao kult njezina štovanja tako da navedeni primjeri nisu jedini sačuvani spomeni pomoći Gospe od Veloga Sela Višanima, čija čudotvornost u kolektivnome pamćenju otočana seže znatno ranije.

Godine 997. Mlečani su razrušili grad Vis, stoga se stanovništvo povuklo u unutrašnjost otoka zbog straha od najezde osvajača.²⁹ Do kraja 15. stoljeća stanovništvo se nije naseljavalo na pojasu uz more, a iz toga vremena poznata su srednjovjekovna naselja Velo Selo i Dibje Selo.³⁰ Velo je Selo do 1483. godine bilo središnje naselje otoka Visa kada ga je katalonska plaćenička vojska opljačkala i do temelja spalila kao saveznica Ercola od Ferrare u sukobu s Venecijom.³¹ Naime, Venecija i Ercolo od Ferrare zaratili su zbog pograničnih sporova i solana zbog čega je Venecija u savezništvu s papom Sikstom IV. objavila rat Ferrari 1482. godine.³² Iako je na početku Venecija nizala uspjehe, Ercolo

26 Više u Crnica: *Hrvati i Marija*, 177–178.

27 Dorotić: *Svetište*, 4.

28 Više u Crnica: *Hrvati i Marija*, 182–183.

29 Mardešić: *Povijesna zrnca*, 55.

30 Frane Buškariol: *Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split XCII/2000. br. 1, 236.; Lana Škreblin, Lucija Šimičić i Anita Sujoldžić, *Ethnohistorical Processes, Demographic Structure and Linguistic Determinants of the Island of Vis*, Collegium antropologicum, Zagreb XXVI/2002. br. 1, 336.

31 Buškariol: *Prilozi*, 239.

32 Grga Novak: *Vis: Od VI. st. pr. n. e. do 1941. godine*. Zagreb 1961. 103.

od Ferrare za saveznika je pozvao svojega zeta, napuljsko-aragonskoga kralja Ferrantea, koji je s katalonskom mornaricom ušao u Jadran poharavši Vis i Korčulu uslijed čega je stradalo i Velo Selo.³³ Za taj se događaj veže legenda o Velome Selu koja uključuje Gospin lik, međutim povijesno izmijenjena jer se uz napuljsku plaćeničku vojsku sastavljenu od Katalonaca spominju Turci kao pridjevnik katalonskomu imenu, što govori o tome koliko je pojam Turaka čak i u kolektivnome pamćenju Višana postao i ostao sinonimom za najnemilosrdnija zvjerstva nad hrvatskim narodom. Legenda kazuje kako su Turci (Katalonci) došli pred Velo Selo, no tada im se ukazala Gospa te su bili prisiljeni povući se, a prema vjerovanju na mjestu na kojemu se Gospa ukazala stoje otisci njezinih stopala, poznatiji kao *Gospina stopica*.³⁴ Druga predaja govori kako se tri dana prije pogibije pijetao popeo na vrh crkve Gospe od Veloga Sela govoreći stihove s divinacijskim obilježjima: *Kukuriku, Velo Selo / do tri dana neveselo / doć će Turci Katalani / ostat ćete svi poklani*.³⁵ S obzirom na divinaturna obilježja, Gospin se lik u ovome kontekstu može promatrati kao onaj koji skreće pozornost na znakove opasnosti, no nije prisutno karakteristično marijansko ukazanje, već simboličko u obliku pijetla.

Fra Marin Oreb u svojoj je *Viškoj pjesmarici*, u kojoj je sakupio otočke pučke pjesme, zabilježio i nastavak stihova: *Prije zore Turci dojidriše / Pred Rukavcem lađe ostaviše, / Isikoše malo i veliko / Turkom uteć nije mogao niko*.³⁶ U stvarnosti su se Katalonci iskrcali u gradu Visu, no pjesma je zabilježena u Rukavcu, stoga se u ovoj inačici Rukavac spominje kao odredišna luka katalonskoga pohoda na Vis.³⁷ Stihovi ove narodne pjesme u nešto izmijenjenome obliku zabilježeni su i na otoku Lastovu, također potaknuti događajem dolaska katalonske vojske na istočnu obalu Jadrana. Umjesto Veloga Sela, spominje se Gornje Selo, a uz *Katalane* nije vezano ime *Turci*, stoga je lastovska inačica bliža povijesnoj istini: *Kukurijeku Gornje Selo / Do tri dana neveselo / Eto idu Katalani / Ostat ćete svi poklani*.³⁸ Augustin Valier tijekom apostolske vizitacije Hvarskoj biskupiji 1579. godine zapisao je spomen-legende o katalonskome

33 Isto, 103–105.

34 Ivan Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

35 Isto.

36 Marin Oreb: *Viška pjesmarica*. Vis 1984. 135.

37 Mardešić: *Povijesna zrnca*, 59.

38 Više u: Marin Lucianović: *Dvije tradicije na Visu i Lastovu o pojavi napuljsko-aragonske flote*. Naše more, Split XI/1963. br. 4, 136–137.

haranju Veloga Sela istaknuvši kako zbog toga u okolici crkve nema naselja, to jest nema traga nijednoj kući,³⁹ što svjedoči o ranoj i snažnoj afirmaciji predaje te njezinoj stoljetnoj očuvanosti. Usto, u Biskupskome arhivu u Hvaru čuva se *Prikaz dobara darovanih crkvi Blažene Gospe u Velom Selu od početaka do danas* koji je monsinjor Stjepan Siminiati pred svoju smrt, 18. prosinca 1826., dao don Petru Rudanu. Na početku dokumenta zapisano je kako glasoviti Andrija Kačić Miošić pjeva o nesretnome razaranju Veloga Sela.⁴⁰ Kačićevi su stihovi pronađeni u djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga: Zajedrisce nevesseli Turczi / Katalani uevirnih Ajduczi / Prija zorreh k' Visu dojedrisce / Ter bogatoh sello porrobisce. / Issikosce maloh i velliko / Ierse turkom nenadasce nikko / Kakoseje onda rassellilo / Ni danasse nije nasellilo*.⁴¹ Kačić predaju o Velome Selu, kao što je slučaj i s kolektivnim pamćenjem, bilježi u kontekstu kršćansko-turskih sukoba, što je, iako povijesno ne posve točno, ipak vrijedan zapis o tragediji koja je zadesila Velo Selo. Također, njegovi su stihovi važni za spoznaju kako je Velo Selo bilo imućno naselje čime se dojam fatalnoga događaja dodatno pojačava nemogućnosti revitalizacije toga mjesta.

Nakon nesretnoga događaja, prema predaji, preživjelo i odbjegli stanovništvo Veloga Sela sa sobom je ponijelo čudotvornu Gospinu sliku, koja ih je spasila i potom čuvala u progonstvu, skrivši je u špilju⁴² koja se prema Novakovu zapisu u 18. stoljeću zvala *Tvrđava*.⁴³ Zabilježena je i predaja kako je slika do Visa dospjela morskim putem pronađena u uvali Srebrena gdje je u kamenu ostala izdubljena s Gospinim likom.⁴⁴

Talijanski povjesničar Flaminio Corner u svojoj kronici iz 1759. godine o ukazanjima i najpoznatijim marijanskim slikama među najglasovitiju marijansku ikonografiju ubraja i čudotvornu sliku Gospe od Veloga Sela bilježeći dvije predaje. Prilikom restauracije slikar je skinuo sliku s oltara i ona se rasula u komadiće čudesno se ujedinivši kada se slikar u suzama obratio Gospi od Veloga Sela obećavši da će je vratiti iznad oltara, a prilikom druge restauracije slikar ju je odnio svojoj kući i te su noći sjajne zrake obasjavale put od njegove

39 Valierova vizitacija Hvarske biskupije, priredio Josip Franulić, Hvar 1976. 48.

40 *Prikaz dobara darovanih crkvi Blažene Gospe u Velom Selu od početaka do danas*, Biskupski arhiv u Hvaru, kutija 61.

41 Andrija Kačić Miošić: *Razgovor ugodni naroda slovinskog*, Venecija 1801. 140.

42 Ivan Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

43 Novak: *Vis*, 104.

44 Dorotić: *Svetište*, 4.

kuće do Crkve.⁴⁵ Corner kazuje i kako Gospu od Veloga Sela ne štiju samo Višani, već je njezin kult rasprostranjen i na širem području.⁴⁶ O tomu svjedoči i zapis kako su se Makarani zavjetovali Gospi od Veloga Sela 1865. godine za vrijeme pošasti kuge kada se na Visu održala procesija s Gospinim kipom do brda svetoga Kuzme s kojega se vide obronci Biokova te je potom bolest čudesno nestala s makarskoga područja.⁴⁷ Uz crkvu su nekada živjele picokare iz Komize, Pitava (Hvar) i okolice Makarske čiji izvještaji kazuju kako su se na otok Vis doseljavali ratnici koji su se ondje povukli pred turskom vojskom, potom obitelji koje su ondje pronašle utočište bježeći od osmanlijskoga nasilja te djevojke koje su izmičući turskim silnicima željele živjeti u djevičanstvu, što svjedoči o borbi hrvatskoga naroda protiv osmanlijske ekspanzije.⁴⁸ Kult Gospe od Veloga Sela zabilježen je u Brusju na otoku Hvaru u vremenima kada njegovi stanovnici nisu mogli hodočastiti Gospi, stoga su s brežuljka koji gleda na Vis, a prema tome je potom imenovan *Na Gospinu*, molili i zavjetovali se Gospi od Veloga Sela, posebno mladići prije odlaska u vojsku ili na odlasku iz domovine, a po povratku bi najčešće otišli na Vis hodočasteći i zahvaljujući svojoj zagovornici.⁴⁹ U pučkoj se pjesmi pod naslovom *Veloj Gospi* spominje njezino štovanje Gospe od Veloga Sela u Kaštelima i srednjodalmatinskim otocima: *Svi narodi ovog svita / Kroz sve vrime ovih lita / Tebe, Divo, zazivahu / Tebe, Majko, pozdravjahu. / Osobito svi nostrani / Bogomojni Kaštelani, / Komizani i Višani, / Pa Šoltani i Forani.*⁵⁰

Osim na području Srednje Dalmacije, Gospa od Veloga Sela štuje se i u hrvatskoj zajednici u San Pedru u Kaliforniji, gdje su Višanke koje su emigrirale osnovale Društvo Vele Gospe.⁵¹ Viški iseljenici vezani su za svoju Gospu i u Južnoj Americi, što potvrđuje i primjer pjesnika Andrije Ilića koji je napisao pjesmu posvećenu majci u kojoj opisuje svoju kćer rođenu u iseljeništvu, koju njegova majka nije imala prilike vidjeti. Kćerine nevine oči uspoređuje s onim Isusovima na čudotvornoj slici Gospe od Veloga Sela: *Ima dva nebesko-plava*

45 Flaminio Corner: *Notizie storiche delle apparizioni, e delle immagini più celebri di Maria Vergine Santissima*. Venecija 1761. 574.

46 Isto, 575.

47 Dorotić: *Svetište*, 4.

48 Mardešić: *Povijesna zrnca*, 64.

49 Isto, 69.

50 Marin Oreb: *Druga viška pjesmarica*. Vis 1985. 86.

51 Mardešić: *Povijesna zrnca*, 68.

*oka, / ko anđeo na slici Raffaella, / bistra ko more pred Biševom / i nevina ko očice Djetića / naše Gospe Velog Sela.*⁵²

GOSPA GUSARICA

Crkva Navještenja Blažene Djevice Marije u Komiži, poznatija kao Gospa Gusarica, sagrađena je u 16. stoljeću, a njezinu su gradnju potaknuli upravo Komižani koji su od hvarškoga biskupa Frane Pritića zatražili odobrenje za izgradnju,⁵³ a Mihovil Priuli u zapisima vizitacije Hvarske biskupiji u razdoblju između 1602. i 1603. godine kazuje kako crkvu uzdržavaju ribari izdvajajući dio prihoda od ulovljene ribe,⁵⁴ što svjedoči o požrtvornosti Komižana za izgradnju i održavanje crkve. U crkvi Gospe Gusarice nalazi se jedno od najboljih venecijanskih kiparskih ostvarenja u srebru na istočnoj obali Jadrana – srebrni reljef Gospe od Ruzarija iz 17. stoljeća kao dar Mate Ivčevića crkvi Gospe Gusarice.⁵⁵ Osim toga, u crkvi se čuva jedina zavjetna slika u komiškim crkvama koju je dao izraditi Nikola Alibanović, a koja pak prikazuje likove Marije s Isusom i svetoga Antu kako čuvaju ribarski brod pred napadom turskoga broda.⁵⁶ U hrvatskoj se tradiciji Gospa često štuje kao izbaviteljica iz neprijateljskih ruku, posebno za vrijeme turske ekspanzije čemu svjedoče predaje o marijanskome svetištu u Vrpolju kod Šibenika, potom čudesa Majke Božje Remetske, Majke Božje Koruške, Majke Božje Loborske, Majke Božje u Kloštru Ivaniću ili Majke Božje Vukovinske u Turopolju.⁵⁷

Crkva Gospe Gusarice posjeduje i čudotvornu sliku za koju se vezuju povijesne predaje. Prema predaji, Gospina je slika pronađena u Komiži u blizini obale na mjestu današnje crkve. Gusari su nekoliko puta pokušavali otuđiti Gospinu sliku nakon čega bi ih zahvatila neviđena oluja. Jednom prilikom sliku su bacili u more te se ono čudesno smirilo, a more ju je izbacilo na obalu

52 Andrija Ilić: *Majci*. Pod tuđim nebom: hrvatsko emigrantsko pjesništvo 1945. – 1955., Vinko Nikolić (ur.), Buenos Aires 1957. 110.

53 Više u: Nevenka Bezić-Božanić: *Stanovništvo Komiže u bratovštinama*. Split 1977.

54 *Spisi apostolskih vizitacija Hvarske biskupije: iz godina 1579., 1602./1603. i 1624./1625.* = *Acta visitationum apostolicarum diocesis Pharensi : ex annis 1579., 1602./1603. i 1624./1625.* Slavko Kovačić i Andrija Vojko Mardešić (ur.). Rim 2005. 310.

55 Ivica Huljev: *Komiške crkve i njihove umjetnine: vodič za samostalno razgledavanje*. Komiža 2014. Np.

56 Toni Aviani, Komiža, 2. studenoga 2020.

57 Crnica: *Hrvati i Marija*, 181.

gdje su je pronašle otočanke koje su ondje prale odjeću jer voda izvire ispod glavnoga crkvenog oltara. Legenda se toliko ukorijenila u svijest Komižana da su crkvu prozvali *Gospa Gusarica*.⁵⁸ Druga predaja nastavlja kako je jedan gusar svojim velikim nožem udario po slici na kojoj se i danas vidi trag udarca.⁵⁹

Pisani je spomen krađe Gospine slike zabilježen čak u apostolskoj vizitaciji Petra Morarija iz 1627. godine koji zapisuje kako su Gospinu sliku dvaput ukrali gusari, a ona se oba puta čudesno vratila.⁶⁰ Legendu o Gospi naveo je i don Luka Kuljiš u pismu don Antunu Matijaševiću Karamaneu iz 1716. godine. Prijepis rukopisa čuva se u knjižnici Arheološkoga muzeja u Splitu,⁶¹ ali postoji i inačica u Kaptolskome arhivu u Hvaru kao vjerojatni rukopis don Nikole Borčića koji je sastavio rukopisnu zbirku koja se čuva u arhivu Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Visu.⁶² Don Kuljiš također piše o dvama neuspješnim gusarskim krađama slike spominjući kako mu je legendu pričao don Antonio Foretić (*Antonio Foretich*), koji je istu čuo od svojih predaka posebno ističući svoju baku djevojačkoga prezimena Marinković (*Marincovich*) koja je živjela skoro sto godina i legendu čula od svojih roditelja, ali i neki stariji mještani poput Andrije Bjaževića (*Andrea Biasevich*) i starih Ivčevića (*vecchi dell'Ivcevich*) koji su predaju pričali prema kazivanju svojih predaka, a prema Kuljiševim riječima, njihovim se iskazima može vjerovati jer su stekli povjerenje naroda.⁶³ Ističe kako su gusari prilikom opsade Komiže svojom galijom i krađe Gospine slike zarobili dvojicu mještana od koji je jedan bio roda Borčićevih (*Borcich*).⁶⁴ Don Kuljiš piše i o dolasku čudotvorne slike u Komižu spominjući Ivicu (*Ivizza*) kojega navodi kao utemeljitelja loze Ivčevića (*Ivcevich*). Predaja govori o tome kako je Ivici tri puta u snu nagoviješteno da će pronaći Gospinu sliku uz obalu, na lokaciji današnje crkve. Don Kuljiš navodi i kako neki govore da je Ivica ribario kod Knez-rta (*Knez-rat*) te je triput čuvši glas došao do špilje (*Ivanda Spila*) gdje je pronašao Gospinu sliku skrivenu pod

58 Ivan Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

59 Stipetić: *Čudotvorna Gospa*, 102.

60 Petar Morari: *Visitatio apostolica*. Hvar (Biskupski arhiv u Hvaru) 1627. 71.

61 U ovome radu koristilo se prijepisom pisma iz Arheološkoga muzeja u Splitu koje je određeno rednim brojem 28 u rukopisu *Manuscritti di Dr. Antonio Caramaneo (Matijašević) Vol II: Copia degli letteri*.

62 Kazivao don Ivica Huljev elektroničkim putem, 3. studenoga 2020.

63 *Manuscritti*, 94.

64 *Manuscritti*, 92-93.

smrekom. Sliku je odnio komiškome župniku koji ju je postavio u crkvu svetoga Nikole, a kasnije je premještena u kapelu svete Katarine jer slika prikazuje motive njezinih mističnih zaruka.⁶⁵

Slična je predaja zapisana 1931. godine prema kazivanju starice Lukrice iz Komiže koja govori kako se Gospa ukazala ribaru s porukom da se javi svećeniku da joj izgrade crkvu, no svećenik nije vjerovao ribarevim riječima, pa se Gospa ponovno ukazala ribaru, ali svećenik je i dalje ignorirao njegove riječi s podrugljivim stavom neka Gospa napiše što mu je rekla. Nakon toga Gospa se i treći put ukazala ribaru i na leđima njegove košulje zapisala svoju poruku koju je ribar pokazao svećeniku te se svećenik potom uvjerio u ribareve riječi, ali nije dobro zapamtio poruku i zamolio je ribara da ponovno skine košulju, ali poruke više nije bilo i svećenik se tada potpuno osvjedočio o Gospinu ukazanju sa željom da izgradi što ljepšu crkvu.⁶⁶

Potvrda o legendi Gospe Gusarice registrirana je i u zapisu don Pave Tomića iz 1935. godine koji se čuva u arhivu Župe Svetoga Nikole u Komiži u kojemu komiški župnik bilježi kako je ribar u mirtinu grmu pronašao Gospinu sliku nedaleko od položaja crkve nakon čega mu se Gospa ukazala javivši da se obrati svećeniku vezano za izgradnju crkve, no svećenik ga je ignorirao postavivši sliku u crkvu Svetoga Nikole, znameniti Muster. Međutim, slika se čudesno sama vratila iz Mustera na mjesto današnje crkve.

Poput Gospe od Veloga Sela, i Gospa Gusarica štovala se u inozemstvu nakon što bi Komižani napustili svoje ognjište u potrazi za boljim životom. O tomu svjedoči prijepis dokumenta koji se čuva u arhivu Župe Svetoga Nikole u Komiži, a riječ je o dopisu župnika Pave Tomića Biskupskom ordinarijatu vezano za elektrifikaciju i obnovu crkve Gospe Gusarice 1935. godine u kojemu je navedeno kako je komiški emigrant Ivan Kuljiš obećao don Tomiću kako će iseljenike u San Diegu i San Pedru zamoliti za prikupljanje priloga za električnu rasvjetu crkve Gospe Gusarice, što je i ispunjeno, a višak je novca usmjeren na obnovu crkve.⁶⁷

65 *Manuscritti*, 92.

66 *Legenda o Gospi Gusarici*. Novo doba, Split 26. VI. 1931. 2.

67 *Dopis župnika don Pave Tomića upućen Biskupskom ordinarijatu u vezi elektrifikacije crkve Gospe Gusarice i njene obnove 1935. godine*. Župa Svetoga Nikole u Komiži.

VIŠKA BITKA

Čudotvornost Gospe od Veloga Sela posvjedočena je i tijekom Viške bitke 1866. godine kada se kod Visa odvila pomorska bitka između habsburške i talijanske mornarice, a Višani su sudjelovali u bitki na strani Habsburške Monarhije, pod čijom je vlasti otok bio nakon Bečkoga kongresa 1815. godine, obranivši se od talijanskoga posezanja za otokom.⁶⁸ Na taj se događaj osvrnuo i don Juraj Dorotić zabilježivši kako su Višani povazan zazivali Gospu od Veloga Sela koja im je naposljetku uzvratila pobjedom.⁶⁹

Hvarski književnik, povjesničar i prosvjetni djelatnik Petar Kuničić priredio je 1892. godine vrijednu monografiju *Viški boj* u kojoj je zapisao legendu o pomoći Gospe borcima tijekom bitke. Zanimljivo je kako su se vojnici branili i s utvrde nazvane Gospina baterija (*Batteria della Madona*) koju je tridesetih godina XIX. stoljeća izgradila austrijska uprava. Kuničić navodi kako su vojnici ushićeno pripovijedali da ih je tijekom bitke vodila nadnaravna sila, a jedan češki vojnik vjeruje kako je to bila upravo Gospa jer je vidio obris žene koja ga je bodrila tijekom borbe.⁷⁰ Narod vjeruje kako je ispred crkve Gospe Spilice tijekom bitke sjedio čovjek, za kojeg misle da je sveti Vicenco, svetac suzaštitnik više župe, odjeven u bijelo, koji je svojim rukama otklanjao neprijateljske napade.⁷¹

Kuničić je zapisao i pjesme u spomen na Višku bitku u kojima se spominje utjecanje Višana Gospi prije i tijekom bitke kojima se svjedoči svesrdna Gospina čudesna pomoć. Čini se kako su se otočani i uoči bitke prikazali Gospi od Veloga Sela. Stjepan Buzolić spominje kako su se stanovnici otoka Visa i prije bitke otišli pokloniti Gospi od Veloga Sela prinoseći joj darove: *Ali prije nego u boj hitili, / Posjetili crkve i oltare, / Od Svevišnjeg pomoć zaprosili, / Majci Božjoj poklonili dare,*⁷² a Ante Radišić-Pismor na isti se događaj osvrnuo pišući o očajničkome zazivu Gospe i tadašnjim tegobnim okolnostima: *Bosi gredu, sobom vode dicu, / Da pohode Mariju divicu; / Gorko plaču, suzma se umiju, / I divici odiću celiju.*⁷³ U stihovima se može prepoznati potpuno predanje oto-

68 Više u Zvonimir Freivogel: *Viški boj: 20. srpnja 1866.* Zagreb 2016.

69 Dorotić: *Svetište*, 4.

70 Petar Kuničić: *Viški boj.* Zagreb 1907. 51.

71 Isto.

72 Stjepan Buzolić: *I. Viški boj*, Petar Kuničić (ur.). Zagreb 1907. 168.

73 Ante Radišić-Pismor: *XI. Viški boj*, Petar Kuničić (ur.). Zagreb 1907. 225.

čana Marijinu milosrđu i bezuvjetna vjernost njezinu liku. Posebno se ističe slavljenje pobjede u ime Gospino. Radišić-Pismor opjevao je Gospinu zaslugu stihovima: *Mnogim topim tuče baterija / Pomogla je divica Marija! (...) Al' Bog dao i divica slavna / Baterija da bi nam pripravna,*⁷⁴ a slični su i Pantaovi stihovi: *Sva čitava osta baterija / Jer j' obrani Divica Marija, Pomoćnica velikoga sela (sic), bogoljubnost kojoj se nosi vela*⁷⁵ uz nastavak velike hvale:

*Sada tebi, majko pomoćnice,
Velikoga sela odvitnice,
Uzdajemo hvale nad sve ine.
Jer pomogla jesi svoje sine!*

*Uvik budi Visu u pomoći.
Kano u dan tako i u noći;
Ti ga nemoj, Majko, ostaviti.
On će tebe slaviti i hvaliti;*

*I sve svoje bogoljubne sine,
Pravim vodi putem do istine;
Ti nas brani, ti nas upravi,
Nigda, Majko, ti nas ne ostavi!*

*A mi ćemo tebe poštovati
I hvale ti vične uzdavati;
Tvoje ćemo ime proslaviti,
Čudo novo po svitu praviti.*⁷⁶

Snaga Gospina zagovora bila je jača i od nadmoćnije talijanske mornarice, što svojim stihovima dočarava Stjepan Ivčević: *Jak je đavo i njegova dica, / Al' Bog jači i Bogorodica / Na šancu je sedam lumbarada / Dušmanskima protiva šezdest. / Ali s Gospom nije samo sedam / Neg ih sedamdeset sedam.*⁷⁷

Prema zapisanome kazivanju iz 1931. godine, u otočkoj se tradiciji usadila i predaja o čudotvornoj pomoći komiške Gospe Gusarice tijekom Viške bitke koja govori kako je, vidjevši da na komiškim položajima nedostaje municije,

74 Radišić-Pismor: *XI.*, 224.

75 Nikola Panta: *IX. Viški boj*, Petar Kuničić (ur.). Zagreb 1907., 220.

76 Panta: *IX.*, 221.

77 Stjepan Ivčević: *XIV. Viški boj*, Petar Kuničić (ur.). Zagreb 1907., 249.

preletjela do tvrđave Humac gdje ju je vidio jedan iscrpljeni vojnik kojeg je uvjerila da puca na talijanske brodove i da su topovi puni nakon čega se on osjetio moćnim i ohrabrenim te su tim napadom talijanski brodovi počeli uzmicati i presječeno je sidro jednoga broda koje prema vjerovanju još viri na *portu inglese*, a prema tome događaju pjeva se: *Magarema viteški se brani / Talijane i bije i rani / Na Stupište nemogoše doći / Jer im Humac bio u pomoći*.⁷⁸

U hrvatskim povijesnim predajama Gospa je često uzdanica u boju te se slavi kao Gospa od Pobjede.⁷⁹ Mnogi su primjeri marijanskoga štovanja u povijesti hrvatskoga naroda kada je odanost Gospi nagrađena zaštitom, poput pobjede kod Korčule 1571. godine, na Grobničkom polju 1601. godine, kod Senja 1615. godine, kod Šibenika 1647. godine, kod Perasta 1634. godine, kod Sinja 1715. godine te kod Petrovaradina 1716. godine,⁸⁰ stoga se predaje o Gospinoj pomoći Višanima tijekom Viškoga boja pridružuju poimanju Marije kao pomoćnice kršćana, ali i hrvatskoga naroda.

OBİČAJI, OPHODI, OBREDI I VJEROVANJA

BLAGDAN VELIKE GOSPE

Blagdan Velike Gospe ili Uznesenje Blažene Djevice Marije dan je okupljanja svih Višana u Podsclje kod crkve Gospe od Veloga Sela pri čemu se ostvaruje socijalni karakter ovoga običaja. U prošlosti su stanovnici, a posebno djeca, nestrpljivo čekali dan Vele Gospe, petnaesti kolovoza, kada bi ranom zorom u šest sati ujutro pješice, najčešće bosu, hodočastili od Komize, okolnih zaseoka i Visa prema Podscclju⁸¹ čime taj hodočasnički običaj odražava penitencijalni oblik pučkih pobožnosti. O hodočašću i procesiji u Podscclju svjedoči i narodna pjesma kojom se izražava zajedništvo otočana na dan Velike Gospe, a posljednjim se dvama stihovima posebno iskazuje pobožnost prema Gospi kao zaštitnici ribara i mornara:

*Vele Gospe dan je slavni
Jedan drugom čestitaju.
Svi se puti strmi i ravni*

78 *Legenda o Gospi Gusarici*, 2.

79 Josip Mužić: *Gospa i Hrvati: pučka pobožnost, vjera Božjih ugodnika i čuda*. Split, Zagreb 2020., 227.

80 Više u Crnica: *Hrvati i Marija*, 177.

81 Kazivala Jelica Sviličić u Ženi Glavi, 25. svibnja 2018.

*Vjernog puka ispunjaju.
Iza brda idu gore
Gdje je polje – naša dika.
Tamo neki još od zore
Kleče ispred svetog lika.*

*Idu pješke u Velo Selo
Gdje su naša gornja braća.
Ondje vrije danas vrelo
Štono slabu vjeru jača.*

*Svećarica slavnog dana
Izložena danas prima.
Ide mnoštvo od svih strana
Put do Gospe lak je njima.*

*Oko svojeg poljskog dvora
Kraljica će Visa proći.
Pratit će je i oni s mora
Žure za na vrijeme doći.⁸²*

Otočki bi stanovnici u Podselju proveli čitav dan te bi se uvečer vraćali svojim kućama. O hodočašću Gospi svjedoči i rekonstruirana pjesma *Gospi od Velog Sela* pronađena na pohabanome papiru s potpisom Nikole i Antice Tomića:

*K tebi, Majko, dolazimo,
Evo, Gospe, sviju nas!
Evo, Djevo, sinci tvoji,
Pred tobom je narod vas!*

*Evo, Majko, evo nas,
Hvalimo te svaki čas!*

*Sa svih strana dolazimo,
S ovog glavnog škoja tvog,
Da podamo k slavi tvojoj
Izljev hvale srca svog.*

82 Oreb: *Druga viška pjesmarica*, 88.

*Tebi, Gospe, naši stari
Sagradiše ovaj dom,
Da ih njega, Ti najljepša,
Dijeliš milost puku svom
Kano labud bijeli, krasni,
Divno blista ovaj hram
U kom hvalu, čast i molbu
Slušaj, Majko, svaki dan.*

*A u ovom tvome domu
Naročiti biser sja:
Tvoja slika – gdje utkana
Djece tvoje ljubav sva.*

*Zlatna kruna divno resi
Tvoje čelo neba čar
Jer Kraljici vasion
Dolikuje takav dar.
Najmilije što postoji:
Na rukama Sinak tvoj,
Nježnom rukom blagoslivlja
Skupa s tobom narod tvoj!⁸³*

U navedenoj pjesmi posebno se možemo osvrnuti na stih *s ovog glavnog škoja tvog*. Naime, viško je svetište trebalo biti marijanskim svetištem Hvarsko-bračko-viške biskupije te se kao takvo štovalo i pohodilo, no iz praktičnih je razloga biskupijskim svetištem proglašeno ono u Jelsi na otoku Hvaru⁸⁴ čime se donekle može i objasniti činjenica što je viško svetište ostalo u sjeni, izolirano i pomalo zaboravljeno u kontekstu hrvatske marijanske tradicije.

Dan prije hodočašća u Velo Selo postilo se, a putom se pjevalo pjesme posvećene Blaženoj Djevici Mariji i ostale religiozne napjeve, molilo i bralo ružmarin i cvijeće, a svaka njegova grančica predstavljala bi jednu želju, molitvu ili zavjet. Grančica bi se stavljala u prozorčić najstarijega dijela crkve te bivala blagoslovljena, a taj se običaj sačuvao do danas. Kući bi se nosila blagoslov-

83 Oreb: *Viška pjesmarica*, 183.

84 Toni Aviani, Komiza, 2. studenoga 2020.

ljena grančica ili cvijeće koje se nije smjelo baciti te je služilo za sreću, mir i blagoslov, a uz apotropijsku je funkciju imalo i estetsku kao ures svake kuće.⁸⁵

Od petoga do trinaestoga kolovoza slavi se devetnica Velikoj Gospi i to prema *Skazanju o preminuću i uznesenju Bl. Djevice Marije Majke Božje na nebo*⁸⁶ iz 1937. godine.⁸⁷ Oko crkve vodi se svečana procesija s okrunjenim Gospinim kipom koji je ukrašen različitim darovima vjernika: zlatnim nakitom, srebrnim okvirom, cvijećem i zavjetnom srebrnom srdelom, a koji se otkriva i urešuje na večernjoj misi dan prije Velike Gospe. U prošlosti je postojao redosljed hoda u procesiji, prvo je hodočastilo svećenstvo, a za njima muškarci, pa potom žene i djeca.⁸⁸ Tijekom ophoda i danas se pjeva tradicionalna pjesma don Petra Rudana pisana desetercem, stihom narodnih usmenih pjesama, kojom je u punini iskazana zahvalnost i slavljenje viške nebeske Zaštitnice:

*Vela Gospe od Veloga Sela,
Višanima mila i vesela,
Višani smo Tvoja djeca draga,
A Ti nama Majka dobra, blaga.*

*Na otoku Svetilište se diže
Najsvetije Visa i Komiže
I ostalih sviju viških sela
Gospa draga od Veloga Sela.*

*Tu nam Gospa srebrom odjevena,
Suhim zlatom sva je nakićena,
Zavjeti su to od srca dani
Nas Višana Gospi darovani.*

*Gospa ruke sklopila je svete,
Na koljenim drži svoje Dijete;
Nježnim licem Njega gleda, moli
Za grešnike, za nas ovdje doli.*

85 Jelica Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

86 Naklada Crkvinarstva Bl. Gospe (Veloselo – Vis)

87 Toni Aviani, *Komiža*, 2. studenoga 2020.

88 Isto.

*Svako doba zime, pramalića,
Drugog dana Uskrsa, Božića
Dužnost nam je, pravo dugovanje
Poći Gospi svi na radovanje.*

*Gospi svojoj rado dolazimo
Kao Majci, da je pozdravimo
I pobožno da joj se pomolimo
Sve milosti od nje isprosimo.*

*Gospe mila, sve nas blagoslovi,
Kad smo došli k Tebi u dan ovi,
Molbe naše sad ćeš uslišati
jer svi znamo, da si naša Mati.*

*Ponajprije, Gospe naša mila,
Sve ufanje uvijek si nam bila,
Daj spasenje, isprosi nam svima,
Boga, Tebe slavit s anđelima.*

*Blagoslovi Božje svećenike
I težake, radne trudbenike
Te Višane na sve svijeta strane
Tebi, Gospe, mile i odane.*

*Na slici je, Gospe, spomen sveti
Srebren riba, da te uvijek sjeti.
Da blagoslov našim ribarima
Osobiti podijeliš ima svima.*

*Blagoslovi još nam vinograde,
Loze, stabla i sve sade,
Brode, mreže i široko more,
sve imanja i kuće i dvore.*

*Hvala, Gospe, na svemu Ti hvala
I milosti, koja nam Te dala,
Višani smo, Tvoji ćemo biti
Velom Selu, Tebi dolaziti.⁸⁹*

89 Oreb: *Viška pjesmarica*, 182-183.

Iskazivanje važnosti svoje zagovornice Višani bilježe od davnina kada su svi zakupi koji su uključivali zemljišta, funkcije i pravo na ribolov morali biti isplaćeni do blagdana Velike Gospe.⁹⁰ Ribarsko i težačko stanovništvo čitava otoka prilagalo je zavjetne darove Gospi hodočasteći joj u Podselje. Blaženu Djevicu Mariju darivali su svi bez obzira na podrijetlo, društveni ili financijski položaj čemu svjedoče srebrne kutije i pločice dobrostojećih mještana, užd ribara, nakit i kositrene vaze žena i djevojaka, željezni okovi izbavljenih iz turskoga zarobljeništva te mnogi drugi. Tradicija štovanja Gospe od Veloga Sela prenosila se s generacije na generaciju pri čemu je težačko i ribarsko stanovništvo svojim mukotrpnim radom podiglo i stoljećima održavalo crkvu u Podselju.⁹¹

U prošlosti je postojala Bratovština Svete Marije, ujedno najstarija bratovština na otoku Visu, čiji se blagdan slavio na dan Velike Gospe, a koja je nakon uspostave župne crkve Gospe od Spilica u gradu Visu, prestala djelovati u Podselju. Njezini su članovi održavali crkvu i organizirali svečane pobožnosti te su prema pravilniku bratovštine svake nedjelje i ostalim zapovjednim blagdanima morali dolaziti u matičnu crkvu. Funkcija je bratovština, izuzev liturgijske, bila i socijalna jer su takve vrste udruženja služile za razonodu, ali i pomoć potrebitima. Nakon proglašenja Gospe od Spilica župnom crkvom, nastavila su se hodočašća i slavljenje Euharistije u crkvi Gospi od Veloga Sela svake prve nedjelje u mjesecu jer su u njoj zabilježena čudesa i izrazita pobožnost.⁹²

O ljubavi Višana prema Gospi od Veloga Sela najbolje svjedoči dokument, točnije rukopis *Prikaz dobara darovanih crkvi Blažene Gospe u Velom Selu od početaka do danas* iz 1926. godine u kojemu je prikazano kako su otočani crkvi Gospe od Veloga Sela oporučno od davnina ostavljali i poklanjali zemlju, kuće, novčane priloge i različite zavjetne darove. Dokument je nastao kao povod inicijativi da se crkvi Gospe od Veloga Sela vrate njezina dobra koja je uživala crkva Gospe Spilice.⁹³

90 Novak: Vis, 89.

91 Mardešić: *Povijesna zrnca*, 68-69.

92 Isto, 61.

93 *Prikaz dobara darovanih crkvi Blažene Gospe u Velom Selu od početaka do danas*, Biskupski arhiv u Hvaru, kutija 61.

BLAGDAN MALE GOSPE

Velika se važnost na otoku Visu pridaje i blagdanu Rođenja Marijina, Maloj Gospi, koji se slavi osmoga rujna, a posebno je važan za župnu crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije u Ženi Glavi i stanovništvo Podšpilja. Djevojke i žene iz obližnjih sela, Borovika, Duboke, Podhumlja i Žene Glave, sastaju se nekoliko dana prije kako bi ukrasile crkvu lovorom koji ima apotropijski i estetski značaj. Pobožnost Male Gospe traje tri dana: večer prije otkriva se slika Male Gospe u župnoj crkvi, sutradan je svečana sveta misa s procesijom oko crkve u kojoj se nosi Gospina slika te se dan nakon zatvara svečana pobožnost. Tijekom procesije pjeva se narodna pjesma posvećena podšpiljskoj Gospi:

*O, Podšpiljska dobra Mati,
Put nas vodi u tvoj dom,
Tamo ćeš nam suncem sjati
I voditi Sinku svom.*

*S neba na nas milost prospi
Neka svi smo dušom svom,
Tebi majci, tebi Gospi
Odani i Sinku Tvom!*

*O, Podšpiljska dobra Mati,
Upravlaj nam žića tijekom,
Mi ćemo ti sved ostati
Vjerni biti tebi vijek.⁹⁴*

Kao i za vrijeme blagdana Velike Gospe, mještani pješice hodočaste u Podšpilje, posebno oni iz Komiže, a svečanost je popraćena i mjesnom *feštom*, što označava socijalnu funkciju običaja. Važnost blagdana Male Gospe za podšpiljski kraj bogat vinogradima svjedoči nekadašnja tradicija panspermijskoga karaktera da se prije osmoga rujna nikada nije smjelo brati grožđe, odnosno, da je blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije predstavljao početak *jematve* i plodnoga prinosa, iako taj običaj danas postupno blijedi jer se grožđe počinje brati i prije toga datuma. S obzirom na to da se ova svetkovina obilježava pred kraj ljeta, vjeruje se kako se lastavice tada skupljaju i Gospa ih vodi u toplije krajeve.⁹⁵

94 Jelica Sviličić, Žena Glava, 25. svibnja 2018.

95 Isto.

Podšpiljskoj je zaštitnici posvećena i sljedeća pučka pjesma koja govori o slavljenju Gospe od Podšpilja:

*Gospe mila od Podšpilja,
Ti si naša Majka mila!
Malo nas je, al smo vjerni
Tvojoj svetoj uspomeni.
Rođendan Ti, Majko, pravi
Osam rujna dan je slavni.
Vjerom našom Te štujemo
Od srca se radujemo
Molimo te, Gospo naša,
Ljubav tvoja, sreća naša:
Nek nam žiće bude bistro
I srce nam uvijek čisto
Mi činimo što možemo
Da te časno proslavimo
Tu pjevački zbor je stari
Koji tebe vjerno slavi.
Organ svira teta Fani
Godinama vjernik prvi.
Tu svećenik naš je mili
Što nam Božje blagoslove dili.
I bodri nas: Majci Božjoj i Sinu njenu
Ostanite uvijek vjerni!
Molimo te, Majko mila,
Štono si nam porodila
Isukrsta Sina svoga
Za spasenje svita grešnoga
Kog raspetog si lgedala
U žalosti sebi snagu dala
Podaj, Majko, milost svoju
U svakom našem teškom bolu.⁹⁶*

---

96 Oreb: *Druga viška pjesmarica*, 89.

OSTALI OBIČAJI ŠTOVANJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE

Pored Velike i Male Gospe, na otoku Visu posebno se štuje Gospa od Utišenja (Utjehe) čiji se kip čuva u crkvi svetoga Ciprijana i Justine u nedjelju nakon blagdana svetoga Augustina, 28. kolovoza. U istočnome dijelu grada Visa, zvanome Kut, okuplja se otočko stanovništvo i vodi se procesija s Gospinim kipom koji nosi četiri muškarca. Procesija kreće od trga pored crkve te je sve najčešće urešeno mirtom i palminim granama. Svetkovini prethodi takozvano otvaranje Gospina kipa. U procesiji djeca, najčešće djevojčice, posipaju Gospin kip cvijećem.⁹⁷ Zvuk zvona drugačiji je toga dana, a mladići se tijekom procesije izmjenjuju prilikom udaranja klatnom po zvonima. Ni najstariji Višani ne pamte da se u Visu nije održala procesija Gospi od Utišenja.⁹⁸

Osim na blagdan Velike Gospe, djevojke i žene iz Komize, Visa i okolnih zaseoka odlazile bi u Podselse pohoditi Gospu od Veloga Sela dan prije Uskrsa ili na Uskrsni ponedjeljak, iskazujući Blaženoj Djevici Mariji radovanje zbog Isusova uskrsnuća: *O Marijo, dobar dan / Ja ti nosim dobar glas / Evo imam treći dan / Sinak ti je uskarsal! / Daruj nama lipi dar / Duši našoj vični raj!*⁹⁹

U vrijeme došašća i pripreve za blagdan Božića žitelji Visa odlazili bi na ranajutarnje mise, takozvane zornice kojima se iskazivalo štovanje Blažene Djevice Marije. Nakon čije smrti okupljali su se svi ljudi iz mjesta i okolnih naselja kako bi molili *rozarij*, krunicu Blažene Djevice Marije, koji je imao i društvenu funkciju. Najčešće je jedna žena predmolila, a ostali su odgovarali na molitvu te je ta pobožnost trajala osam dana, no taj se običaj postupno gasi. Na blagdan Gospe od Ruzarija posebno se intenzivno moli krunica, a nekada su sve žene, poglavito one starije, sa sobom nosile krunicu.¹⁰⁰ Na blagdan Svijećnice, 2. veljače, obilježavala se takozvana Gospa Kandelora za koju se vjeruje kako će otjerati zimu s čime je povezana pučka uzrečica *Gospa Kandelora, zima fora, svi kosići priko mora*.¹⁰¹

Često su se u odjeću ili kakve osobne vrijednosti ušivale slike Majke Božje kako bi čuvale stanovništvo od nevolja i napasti.¹⁰² Apotropijsko su značenje u Komizi

97 Jelica Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

98 Luka Vincetić: *Vis – ljetni foto-zapis*. Kana, Zagreb XI/1985., 22.

99 Jelica Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

100 Isto.

101 Ivan Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

102 Jelica Sviličić, *Žena Glava*, 25. svibnja 2018.

imali i *ognjuši*, privjesci koji su se, nanizani, djeci stavljali preko povoja kako bi ih štitili od bolesti i uroka, a neki od njih bili su medaljoni s Gospinim likom.¹⁰³

Otočki su stanovnici nerijetko bili primorani ribariti ili ploviti svojim jedrenjacima kako bi osigurali egzistenciju sebi i svojim obiteljima, što je sa sobom nosilo rizik oluje, brodoloma ili razbojničkih napada. Mnogi bi u teškim trenucima zazivali Gospu da im pruži zaštitu, pa bi joj zauzvrat prinosili zavjetne darove. Neki bi svoje brodove često nazivali imenima hagonimskog, točnije marijanskoga podrijetla. Tako u pomorskom godišnjaku iz 1854. u kojemu se nalaze i popisi jedrenjaka pronalazimo imenna *Madonna Cursarizza* (*Gospa Gusarica*) brodovlasnika Nikole Petrića (*Nicolò Petrich*) iz Komiže, *Madonna Assunta* (*Gospino Uznesenje/Velika Gospa*) Frane Siminiatija (*Frane Siminiatti*) iz Visa, *Madonna del Campo Grande* (*Gospa od Velog Sela*) Domenika Kovačića (*Domenico Covacich*) iz Pučišća na Braču i *Madonna della Salute* (*Gospa od Zdravlja*) Jakova Petrića (*Giacomo Petrich*) iz Komiže.¹⁰⁴ U hrvatskome je narodu Gospa često štovana i kao zvijezda mora s jakim utjecajem u primorskim mjestima, posebno na riječkome (Gospa Trsatska), zadarskome, splitskome, dubrovačkome i otočkome području (Zlarin, Prizidnica na Čiovu, Dol i Jelsa na Hvaru, Stomorska na Šolti).¹⁰⁵

ZAKLJUČAK

Kult Blažene Djevice Marije čvrsto je afirmiran i prisutan na svim dijelovima otoka Visa, od Komiže preko otočkih zaseoka, poglavito Podsolja i Podšpilja, do Visa, što je razvidno pogledom u arhivske zapise, rezultate dosadašnjih istraživanja i iskaze otočkih stanovnika. Na otoku se nalazi šest crkava posvećenih Gospi, a u mnogobrojnim se sakralnim objektima nalaze motivi marijanske ikonografije i kiparstva za koje se vežu povijesne predaje o Gospinim čudesima, posebno za crkvu Gospe od Veloga Sela u Podsolju i crkvu Gospe Gusarice u Komiži, ali i povijesnu Višku bitku. Najistaknutija su znamenja Bogorodičina kulta zabilježena na blagdan Velike Gospe kada svi otočki žitelji, ali i stanovnici susjednih otoka, pohode marijansko svetište, crkvu Gospe od Veloga Sela u Podsolju za koju se vezuju mnogobrojni obredi, običaji, ophodi

103 Nevenka Bezić Božanić: *Komiški ognjuš: prilog narodnom vjerovanju na otoku Visu*. Ethnologica Dalmatica, Split VI–V/1996. br. 1, 45–49.

104 *Annuario marittimo per l'anno 1854*, Colombo Coen, Trst 1854, 136–137.

105 Više u Ante Crnica, *Hrvati i Marija*, 179–180.

i vjerovanja te pučke pjesme. Važnost se pridaje i blagdanu Male Gospe u Podšpilju i Gospe od Utišenja u Visu za koje su, također, vezani tradicijski elementi. Rezultati ovoga istraživanja impliciraju buduća, detaljnija istraživanja u kontekstu povijesti, povijesti umjetnosti, etnologije i folkloristike.

Vidljivo je kako je kult Blažene Djevice Marije duboko utkan u identitet otoka Visa predstavljajući njegov lokalni ideologem koji upotpunjuje mozaik Gospina kulta na hrvatskome području. Preplitanjem pobožnih i svjetovnih vjerovanja i običaja obuhvaćajući sve sfere života otočana, prikaz Bogorodičina štovanja i slavljenja na otoku Visu uz religioznu predstavlja i povijesno-umjetničku, etnološku i antropološku dragocjenost na lokalnoj i nacionalnoj razini svjedočeći kontinuitet privrženosti Gospinu liku. Mnogi su običaji sačuvani do danas, što govori o ukorijenjenosti Gospina kulta na području otočkoga mikrokozmosa, koji je izdvojen u izolacijskome vakuumu pohranio ambleme svoje prošlosti reflektirajući ih u sadašnjosti i čuvajući ih tako za buduće generacije.

THE CULT OF BLESSED VIRGIN MARY ON THE ISLAND OF VIS IN THE
CONTEXT OF CROATIAN TRADITIONAL CULTURE

Summary

Although the phenomenon of the cult of the Blessed Virgin Mary is notably present in Croatian Christian traditional and maritime culture, its affirmation on the island of Vis has remained in the shadow of other Mariological research. This paper aims to analyze the occurrence of the Marian cult on the island of Vis in the ethnological and cultural anthropological context to reconnoite the cult of Our Lady in the Vis area, including historical sources and own field notes from 2018 to 2020, which will testify to centuries-old dynamic roots of the cult of Our Lady on the island of Vis, imposing itself as an indispensable and valuable component of Croatian cultural heritage.

Keywords: Blessed Virgin Mary, Cultural Heritage, the Island of Vis, Tradition